

خلاقیت

از ویژگی‌های بارز انسان، قدرت اندیشه است. انسان در طول زندگی خویش هرگز از تفکر و اندیشه فارغ نبوده و با نیروی تفکر صحیح، تصمیم گرفته و توانسته است به حل مسایل و مشکلات بپردازد و به رشد و تعالی نایل آید. تفکر از جمله مسایلی است که از دیرباز همواره ذهن اندیشمندان را به خود مشغول داشته، چراکه آن‌ها واقف بوده‌اند که انسان، فرهنگ و تمدن خویش را مدیون تفکر است. خلاقیت یکی از جنبه‌های اصلی تفکر یا اندیشه است که منجر به رشد و توسعه‌ی زندگی فردی و اجتماعی انسان می‌شود. مطالعه‌ی رشد خلاقیت در کودکان و شیوه‌های پرورش آن در دوره‌های پیش از دبستان، همواره با جذابیت‌های علمی و تربیتی و با فراز و نشیب‌هایی همراه بوده است؛ تا آن‌جا که مطالعات نظری، پژوهشی و کاربردی در حیطه‌ی خلاقیت کودکان را می‌توان از جمله مباحث مورد نیاز روان‌شناسی و تعلیم و تربیت کودکان برشمرد. در این میان دوره‌ی پیش از دبستان و دبستان از منظر رشد خلاقیت، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

در خردسالی تمامی کودکان استعداد و خلاقیت خود را در قالب فعالیت‌های مختلفی بروز داده و آن را بسط می‌دهند. از جمله آن‌که کودکان به‌طور طبیعی بازی می‌کنند، آواز می‌خوانند، نقاشی می‌کشند، سؤال‌های متنوع می‌پرسند و قصه و داستان حکایت می‌کنند. چنین فعالیت‌هایی شاهده‌ی بر رشد خلاقیت کودک شمرده می‌شود.

گرچه توانایی تفکر خلاق، به‌طور بالقوه و به نحو فطری در انسان وجود دارد، اما ظهور آن مستلزم آموزش و پرورش مناسب است. غنی‌سازی محیط باعث بهبود خلاقیت کودکان می‌گردد.

تعریف خلاقیت

خلاقیت یکی از جنبه‌های اصلی تفکر یا اندیشه است. تفکر عبارت است از فرایند بازآرایی یا تغییر اطلاعات و نمادهای کسب شده‌ی موجود در حافظه درازمدت.

تفکر بر دو نوع است:

■ **تفکر همگرا:** انتخاب مناسب‌ترین راه‌حل، مبتنی بر کاربرد دانش و قوانین منطقی، برای کاستن از تعداد راه‌های ممکن و تمرکز بر مناسب‌ترین راه‌حل.

■ **تفکر واگرا:** بررسی راه‌حل‌های گوناگون که مستلزم در نظر گرفتن تمامی راه‌حل‌های ممکن و یا ابداع راه‌حل‌های جدید است.

گیل فورد تفکر واگرا را با خلاقیت مرتبط می‌داند و معتقد است که از چهار مؤلفه تشکیل شده است:

۱. سیالیت: توانایی تولید ایده‌های زیاد در مدت زمان کوتاه یا تعداد پاسخ‌ها به

یک محرک

۲. انعطاف‌پذیری: توانایی ارائه‌ی راه‌حل‌های مختلف و گوناگون در مورد یک مسأله

۳. اصالت یا تازگی: توانایی تولید ایده‌های نو و غیر رایج برای مسائل

۴. بسط: توانایی توجه به جزئیات و غنی کردن ایده‌ها

به‌طور کلی، ارائه‌ی تعریفی جامع، مانع و دقیق از خلاقیت که شامل همه‌ی ابعاد و کنش‌های آن باشد، اگر غیرممکن نباشد، امری بسیار مشکل است. پس از سال‌ها مطالعه و پژوهش درباره‌ی خلاقیت، هنوز روان‌شناسان و متخصصان آموزش و پرورش نتوانسته‌اند به تعریف جامعی که مورد قبول بیشتر دست‌اندرکاران باشد دست یابند. زیرا افراد مختلف برداشت‌های متفاوتی از خلاقیت دارند و تعاریف متفاوتی از آن ارائه می‌کنند.

به نظر برخی روان‌شناسان، خلاقیت ترکیبی است از قدرت ابتکار، انعطاف‌پذیری و حساسیت در برابر نظریاتی که یادگیرنده را قادر می‌سازد خارج از نتایج تفکر نامعقول، به نتایج متفاوت و مولد بیندیشد.

متداول‌ترین برداشت از خلاقیت، عبارت است از این‌که فرد فکری نو و متفاوت ارائه دهد. خلاقیت را می‌توان با تولید یا خلق اثر نو و متفاوت ارزیابی کرد. در این‌جا برخی از تعاریف مهم را مورد بررسی قرار می‌دهیم:

- خلاقیت به کارگیری توانایی‌های ذهنی برای ایجاد یک فکر یا مفهوم جدید است.
- خلاقیت یعنی توانایی پرورش یا به وجود آوردن یک انگاره یا اندیشه‌ی جدید.
- خلاقیت عبارت است از طی کردن راهی تازه یا پیمودن راه طی شده‌ی قبلی، به روشی نوین.

ویژگی‌های افراد خلاق

روانشناسان سعی کرده‌اند مشخصات افرادی که دارای سطح بالایی از خلاقیت هستند را شناسایی کنند. «استیز» ویژگی‌های زیر را در مورد افراد خلاق بیان داشته است:

- سلامت روانی و ادراکی: توانایی ایجاد تعداد زیادی ایده به‌طور سریع
- انعطاف‌پذیری: توانایی دست کشیدن از یک قاعده و چهارچوب ذهنی
- ابتکار: توانایی ایجاد و ارائه‌ی پیشنهادهای جدید
- ترجیح پیچیدگی به سادگی: توجه کردن و در نظر گرفتن چالش‌های جدید در خصوص مسائل پیچیده و ترجیح آن‌ها به راه‌حل‌های ساده و معمول
- استقلال رأی و داوری: متفاوت بودن از دیگران در ارائه‌ی نظرات و اندیشه‌های نو

عوامل مؤثر در رشد خلاقیت

ابتدا می‌توان این سؤال را طرح کرد: آیا امکان پرورش خلاقیت وجود دارد؟ تورنس^۱ تحقیقی انجام داد که این سؤال فرضیه‌ی آن را تشکیل می‌دهد. بر اساس این تحقیق، تورنس نتیجه‌گیری می‌کند که می‌توان اصولی را به کودکان آموزش داد

که به مدد آن‌ها بتوانند تعداد بسیار زیادی ایده (هم ایده‌هایی خیلی بهتر نسبت به زمانی که هیچ‌گونه آموزشی به آن‌ها داده نشده) ابراز کنند. اوروش‌هایی از قبیل: بازیابی‌های فکری، حل معما و جدول، کاردستی، فعالیت‌های هنری و نویسندگی را به عنوان تمرین‌هایی برای پرورش خلاقیت مطرح کرد.

راجرز^۱ نیز وجود شرایطی را برای پرورش خلاقیت ضروری می‌داند. وی آن‌ها را تحت عنوان «شرایط درونی آفرینندگی» به شرح زیر بیان کرده است:

الف: پذیرش فرد به عنوان فردی ارزشمند به صورت نامشروط: وقتی با فرزندمان به‌گونه‌ای رفتار نماییم که نشان دهیم او در حقوق خود و در آشکار ساختن خویش آزاد و ارزشمند است (صرف نظر از این که شرایط فعلی یا رفتار او چگونه است) در حال پرورش قدرت آفرینندگی او هستیم.

ب: فراهم آوردن فضایی که در آن ارزشیابی بیرونی وجود ندارد: هنگامی که داوری‌های ما در مورد کودکان بر معیارهای بیرونی استوار نباشد، به واقع مشغول پرورش نیروی آفرینندگی کودک هستیم. در این حالت فرد خود را در فضایی می‌بیند که در آن مورد قضاوت و ارزشیابی قرار نمی‌گیرد و توسط معیارهای بیرونی اندازه‌گیری نمی‌شود. چنین فضایی بسیار مناسب و زمینه‌ساز پرورش خلاقیت است.

ج: آزادی روان‌شناختی: هنگامی که به فردی اجازه‌ی کامل آشکارسازی را می‌دهیم، آفرینندگی پرورش می‌یابد. آزادی روان‌شناختی به فرد امکان می‌دهد تا درباره‌ی ژرف‌ترین بخش خویشتن خود بیندیشد، و این امر منجر به ادراک عمیق مفاهیم و معانی و در نتیجه، پرورش خلاقیت خواهد شد.

آزمون تفکر خلاق تورنس (فرم اول)

آزمون تفکر خلاق تورنس (فرم تصویری اول) در واقع چهار عامل تشکیل دهنده‌ی خلاقیت، یعنی سیالیت، ابتکار، انعطاف و بسط را مورد سنجش قرار می‌دهد و شامل سه فعالیت ساخت تصویر، تکمیل تصویر و خطوط موازی است.

فعالیت شماره‌ی ۱

در زیر یک شکل منحنی وجود دارد. فکر کنید که این شکل منحنی می‌تواند بخشی از یک تصویر باشد. به کودک بگویید آن شکل را رسم کند. او می‌تواند این شکل را در هر جهتی که تمایل دارد در نظر بگیرد و برای کشیدن تصویر مورد نظر خود صفحه را بچرخاند. به کودک بگویید سعی کند به تصویری فکر کند که هیچ‌کس دیگر به آن فکر نخواهد کرد. وقتی تصویر را کامل کند، داستانی جالب و مهیج درباره‌ی آن بنویسد و عنوانی برای آن انتخاب کند. عنوان تا حد امکان هوشمندانه و غیرمعمول باشد.

زمان: ۱۰ دقیقه

